

RAPORT

privind implementarea serviciului social

„Asistența personală”.

Provocări și necesități.

Acest Raport este elaborat în cadrul proiectului "Creșterea nivelului de implicare și participare a persoanelor cu dizabilități și a ONG-urilor care îi reprezintă în viața societății" cu susținerea financiară IM Swedish Development Partner, autoare Elena Stajila, Directoarea programului apărarea drepturilor persoanelor cu dizabilități a Centrului pentru Drepturile Persoanelor cu Dizabilități.

Opiniile exprimate în acest document aparțin exclusiv autoarei și nu reflectă neapărat poziția finanțatorului.

SUMAR

Introducere	1
Capitolul 1. Cadrul legislativ și normativ național privind serviciul „Asistența personală”	2
Capitolul 2. Standarde internaționale și recomandări ale organismelor internaționale în domeniu	4
Capitolul 3. Analiza practicilor de organizare și prestare a serviciului „Asistența personală” la nivel local	6
Capitolul 4. Barierele și lacunele existente privind asigurarea populației cu serviciul „Asistența Personală”	10
Capitolul 5. Concluzii și recomandări	15

Introducere

La data de 09 iulie 2010 Parlamentul Republicii Moldova prin Legea nr. 166 a ratificat Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, asumându-și angajamentul de a asigura respectarea drepturilor fundamentale ale persoanelor cu dizabilități cum ar fi: accesibilitatea, egalitatea în fața legii, educație, munca și angajarea în câmpul muncii, accesul la justiție, *dreptul de a trăi în comunitate și de a beneficia de serviciile comunitare*.

Unul din serviciile comunitare, care contribuie la realizarea dreptului de a trăi în comunitate este serviciul social „Asistența personală”, care a început a fi implementat în Republica Moldova în anul 2013.

Modul de asigurare a persoanelor cu dizabilități severe cu serviciul „Asistența personală” pentru prima dată a fost reflectat de către CDPD în Raportul de alternativă a societății civile din RM pentru Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități¹, din 2015. În special, societatea civilă s-a arătat îngrijorată de faptul, că nu toate persoane cu dizabilități severe au acces la serviciul „Asistența personală”

Gradul de implementare a serviciului social „Asistența personală” a făcut obiectul unei evaluări, realizate de Avocatului Poporului în anul 2017. În acest scop au fost acumulate date statistice de la Direcțiile de asistență socială și protecție a familiei privind numărul de asistenți personali angajați pentru persoanele cu dizabilități severe în perioada 2014 – 2017, numărul cererilor de solicitare a asistentului personal, precum și date privind numărul copiilor și adulților cu dizabilități severe. Rezultatele evaluării au fost consemnate în Raportul tematic al Avocatului Poporului RM „Integrarea persoanelor cu dizabilități severe în comunitate: impactul serviciului social „Asistența personală””.

În cadrul prezentei cercetări s-a propus evaluarea progresului realizat de către Republica Moldova în implementarea serviciului asistența personală în anul 2018, precum și analiza aspectelor problematice privind organizarea și prestarea acestuia.

Raportul a fost elaborat în baza analizei cadrului normativ național, a standardelor internaționale în domeniu și a practicilor aplicate privind organizarea și prestarea Serviciului. Pentru realizarea evaluării, au fost acumulate informații de la 35 unități administrativ-teritoriale, responsabile pentru organizarea și prestarea serviciului.

În cadrul raportului au fost evidențiate aspectele problematice existente privind implementarea serviciului social „Asistență personală”, fiind propuse și unele recomandări privind îmbunătățirea cadrului legislativ și normativ în domeniu.

---

¹ raportul poate fi accesat la: http://cdpd.md/wp-content/uploads/2018/01/Raport-de-alternativa-CRPD_ROM.pdf

Capitolul 1.

Cadrul legislativ și normativ național privind serviciul „Asistența personală”

Serviciul social „Asistența Personală” (în continuare Serviciu) a fost instituit prin Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23 mai 2012 pentru aprobarea Regulamentului-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistența personală” și a Standardelor minime de calitate.

Scopul Serviciului este de a oferi asistență și îngrijire copiilor și adulților cu dizabilități severe, în vederea favorizării independenței și integrării lor în societate. Serviciul este destinat pentru persoanele cu dizabilități severe care necesită îngrijire, însoțire și supraveghere permanentă din partea unei alte persoane în procesul integrării lor în societate în domeniile protecției sociale, muncii, asistenței medicale, instructiv-educativ, informațional, al accesului la infrastructură și altele.

Printre **avantajele serviciului** „Asistența personală” putem menționa următoarele:

- serviciul este prestat în mediul familial;
- în calitate de asistent personal poate fi angajată o rudă apropiată a beneficiarului;
- munca asistentului personal este retribuită, astfel, rudele angajate în calitate de asistent personal vor fi remunerate pentru munca prestată și vor putea acumula stagiul de cotizare pentru stabilirea pensiei pentru limită de vârstă;
- serviciul oferă posibilitatea creșterii veniturilor familiei beneficiarului, în cazul în care în calitate de asistent personal este angajat un membru a familiei beneficiarului;
- serviciul previne instituționalizarea persoanelor cu dizabilități;
- serviciul facilitează accesul la educație și încadrare în câmpul muncii a persoanelor cu dizabilități;
- serviciul sprijină beneficiarii să mențină și să dezvolte relații sociale în familie și comunitate.

Conform Instrucțiunii privind modul de determinare a eligibilității pentru serviciul „Asistență personală”², **persoana cu dizabilități este considerată eligibilă** pentru Serviciu dacă îndeplinește cumulativ următoarele condiții:

- în cadrul evaluării complexe, echipa multidisciplinară de specialiști stabilește că solicitantul este persoana cu dizabilitate severă, în privința căreia se constată cel puțin una din următoarele situații:
  - afectarea gravă sau lipsa mobilității generale a persoanei, însoțită de afectarea gravă sau lipsa motricității fine a mâinii – persoana nu este capabilă, fără suportul din partea altei persoane, să stea pe șezute, să se ridice în picioare, și să meargă, să se transfere dintr-un loc în altul (scaun cu roțile, pat, scaun, WC, cadă etc.) și, totodată, nu reușește să realizeze

---

² Anexă la Regulamentul-cadru privind organizarea și funcționarea Serviciului social „Asistență personală”

acțiuni coordonate pentru a ridica, manipula și menține obiecte folosind mâna și degetele;

- prezența unui comportament problematic cu frecvență zilnică – persoana prezintă manifestări care deranjează prin faptul că sînt neobișnuite și repetate, perturbă activitatea altor persoane, sînt considerate rușinoase și inacceptabile, prezintă pericol pentru persoană și/sau pentru cei din jur (își provoacă durere fizică sie și sau altor persoane; distruge lucruri; vorbește singură; are accese spontane de furie, rîs, plîns; are mișcări bizare și repetitive ale corpului; se dezbracă în public; refuză categoric să participe la activități comune cu alte persoane etc.);
  - lipsa abilităților de autoîngrijire și interacțiune socială în cazul persoanelor cu dizabilități mintale – persoana nu este capabilă, fără suportul din partea altei persoane, să realizeze activități de igienă personală, precum și activități instrumentale privind rutina zilnică (pregătirea și servirea hranei, curățenie, spălatul rufelor, efectuarea cumpărăturilor, gestionarea banilor, folosirea transportului public, accesarea diferitor servicii medicale, educaționale, sociale etc.);
  - afectarea gravă sau lipsa văzului – persoana nu este capabilă, fără suportul din partea altei persoane, să realizeze activități instrumentale privind rutina zilnică și nu se orientează în afara locuinței.
- instituția responsabilă de determinarea dizabilității i-a recomandat servicii de îngrijire permanentă din partea altei persoane (încadrarea în serviciul „Asistența personală” trebuie să fie indicată expres în Programul individual de reabilitare și incluziune socială – anexă la certificatul de dizabilitate);
  - nu beneficiază de servicii în cadrul unor instituții rezidențiale (nu este la întreținerea deplină a statului) sau de servicii de deservire la domiciliu oferite de lucrătorul social;
  - nu beneficiază de alocație pentru îngrijire și/sau însoțire, supraveghere, în conformitate cu prevederile legislației în vigoare;

Conform prevederilor 53 alin. (1) lit. b) din Legea nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, **responsabilitatea de prestare a serviciului „Asistența personală”** este atribuită structurilor teritoriale de asistență socială. Totodată, conform prevederilor art. 56 din aceeași lege, autoritățile publice locale sunt responsabile de analiza și evaluarea problemelor sociale ale persoanelor cu dizabilități pe teritoriul arondat, aprobarea și dezvoltarea programelor locale de asistență socială pentru această categorie de persoane, precum și controlul asupra realizării acestora, înființarea serviciilor sociale primare și specializate cu asigurarea resurselor umane, materiale și financiare necesare pentru buna lor funcționare.

Potrivit prevederilor pct. 3 din Hotărârea Guvernului nr. 314 din 23.05.2012, cheltuielile ce țin de organizarea și funcționarea serviciului social “Asistență personală” vor fi suportate de către prestatorii serviciului și se vor efectua în limita alocațiilor prevăzute anual în bugetele respective, precum și a mijloacelor provenite din donații, granturi și alte surse, conform legislației. Iar potrivit pct. 57 din Regulament, „Serviciul

este finanțat din următoarele surse: 1) bugetele unităților administrativ-teritoriale de nivelul al doilea și bugetul municipiului Bălți; 2) mijloace speciale ; 3) alte surse, conform legislației în vigoare.”

Astfel, funcția de organizare, finanțare și prestare a serviciului social „Asistența personală” este atribuită în competența proprie a autorităților publice locale, fiind o funcție descentralizată. Prin urmare, fiecare APL de nivelul al doilea evaluează de sine stătător necesitățile în Serviciu în teritoriul administrat și decide în mod autonom asupra sumelor, ce urmează a fi alocate anual pentru finanțarea serviciului.

Capitolul 2. **Standarde internaționale** **și recomandări ale organismelor internaționale în domeniu**

Necesitatea asigurării serviciilor de asistență personală a fost recunoscută pentru prima dată la nivel internațional de către Adunarea Generală a ONU din 20 decembrie 1993, în cadrul căreia au fost adoptate Regulile Standard privind egalizarea șanselor pentru persoanele cu dizabilități. Conform regulii nr. 4 *„Statul trebuie să asigure asistență personală adecvată pentru persoanele cu dizabilități.”*

Ulterior, necesitatea instituirii unor servicii de suport pentru persoane cu dizabilități a fost reconfirmată și în Comentariul general nr. 5 al Comitetului pentru drepturile economice, sociale și culturale din 9 decembrie 1994. În acest sens, punctul 28 din Comentariu prevede: *„Asigurarea dreptului la protecția socială și a mecanismelor de menținere a venitului din partea statului constituie o deosebită importanță pentru persoanele cu dizabilități. Garantarea unui astfel de suport trebuie să prevadă necesitățile speciale pentru asistența acestor persoane și alte cheltuieli, care deseori sunt asociate cu dizabilitatea. Suplimentar, suportul acordat trebuie la fel să acopere și interesele persoanelor care au grijă de persoanele cu dizabilități. Aceste persoane, care în cele mai dese cazuri sunt membrii familiei persoanelor cu dizabilități, deseori sunt în nevoie urgentă de sprijin financiar din cauza asistenței pe care o prestează.”*

Odată cu adoptarea Convenției ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, a fost recunoscut dreptul la o gamă de servicii la domiciliu, rezidențiale și alte servicii comunitare de suport pentru persoane cu dizabilități, inclusiv la asistența personală necesară vieții și integrării în comunitate, ca și pentru prevenirea izolării și segregării de comunitate.³

Dreptul la viața independentă și participarea la viața comunității a fost recunoscut și în cadrul sistemului Consiliului Europei. În acest sens, Carta Socială Europeană Revizuită⁴ garantează exercitarea efectivă a dreptului la independență, integrare socială și participare în viața comunității. Acest drept implică următoarele obligații ale statului: „a)

³ art. 19 din Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități, ratificată de Republica Moldova la 09.07.2010.

⁴ în vigoare pentru Republica Moldova din 1 ianuarie 2002

a ajusta și a evalua barierele și a identifica măsurile necesare de suport; b) oferirea ajutoarelor tehnice și aranjamente de adăpost adecvate; c) *furnizarea altor servicii de suport precum asistența personală și ajutoare auxiliare.*⁵

În anul 2017 Republica Moldova a fost audiată în fața Comitetului ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități și a Comitetului ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale.

În Observațiile sale finale, Comitetul ONU pentru drepturile persoanelor cu dizabilități⁶ a recomandat Republicii Moldova să întreprindă următoarele măsuri:

- să adopte măsurile legale care prevăd o viață independentă, inclusiv asistență personală, precum și să clarifice responsabilitățile și alocările resurselor pentru autoritățile centrale și locale (pct.37 lit. b);
- să elaboreze măsurile de sprijin incluzive necesare în acest sens, inclusiv asistență personală și servicii de îngrijire de tip respiro, pentru familiile care au un membru cu o dizabilitate pentru a asigura un nivel adecvat de trai și participare socială (pct. 43 lit. a);
- să asigure că persoanele cu dizabilități au acces la serviciile sociale comunitare și programe publice de locuințe și că aceste servicii și programe sunt, de asemenea, disponibile în zonele rurale și îndepărtate (pct. 51 lit. c).

Preocupare similară a avut și Comitetul ONU pentru drepturile economice, sociale și culturale în Observațiile finale din 08 octombrie 2017 privind al treilea raport periodic al Republicii Moldova⁷. Comitetul s-a arătat îngrijorat de faptul, că doar un număr mic de persoane cu dizabilități severe beneficiază de serviciile asistentului personal, din cauza insuficienței resurselor financiare (pct. 20). Astfel, comitetul a recomandat Republicii Moldova să aloce fonduri suficiente pentru a asigura asistenți personali pentru toate persoanele cu dizabilități severe (pct. 21).

Totodată, Comitetul a recomandat Republicii Moldova să consolideze să consolideze capacitatea financiară, administrativă și de infrastructură a administrațiilor locale la nivel regional și municipal; îmbunătățirea coordonării între administrațiile centrale și locale și monitorizarea serviciilor sociale furnizate de administrațiile locale; să se asigure că procesul de descentralizare nu afectează în mod negativ persoanele și grupurile defavorizate și marginalizate. De asemenea, Comitetul a menționat că descentralizarea

---

⁵ Introducere Generală cu privire la Concluziile Comitetului European a drepturilor sociale (2008) conform Cartei Sociale Europene Revizuite. Comentariu privind tehnologiile de asistare și servicii de suport (art. 15 alin. (3)).

⁶https://msmps.gov.md/sites/default/files/legislation/observatiile_si_recomandarile_comitetului_onu_pentru_drepturile_pers_cu_dizabilitati_2017_rom.pdf

⁷ Committee on Economic, Social and Cultural Rights, concluding observations on the third periodic report of the Republic of Moldova, 6 October 2017,

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=E/C.12/MDA/CO/3&Lang=en

nu reduce în niciun fel responsabilitatea pentru îndeplinirea obligațiilor care îi revin în temeiul Pactului.

Capitolul 3. **Analiza practicilor de organizare și prestare a serviciului „Asistența personală” la nivel local**

Pentru a analiza practicile APL-urilor privind organizarea și prestarea serviciului „Asistența personală”, au fost chestionate 34 APL-uri de nivelul al doilea și Unitatea Administrativ Teritorială Găgăuzia.

Având în vedere faptul, că anterior, în Raportul tematic al Ombudsmanului „Integrarea persoanelor cu dizabilități severe în comunitate. Impactul serviciului social „Asistența personală”” au fost prezentate datele statistice privind numărul asistenților personali angajați în perioada 2014-2017, în cadrul prezentei cercetări s-a propus evaluarea progresului realizat de APL-uri în asigurarea Serviciului în anul 2018.

În acest scop, în cadrul chestionării autoritățile au fost solicitate să ofere informația privind organizarea Serviciului la situația din 01.08.2018, și anume:

- numărul persoanelor angajate în calitate de asistent personal;
- numărul pozițiilor de asistent personal create suplimentar;
- numărul pozițiilor de asistent personal disponibilizate;
- numărul asistenților personali angajați pe timpul parțial de muncă și cauzele angajării pe timpul parțial de muncă;
- numărul persoanelor cu dizabilități severe incluse în lista de așteptare
- problemele cu care se confruntă în procesul de organizare a Serviciului.

Informația colectată este reflectată în tabelul de mai jos.

Tabelul nr. 1 „Numărul asistenților personali angajați în anul 2018” (la situația din 01.08.2018).

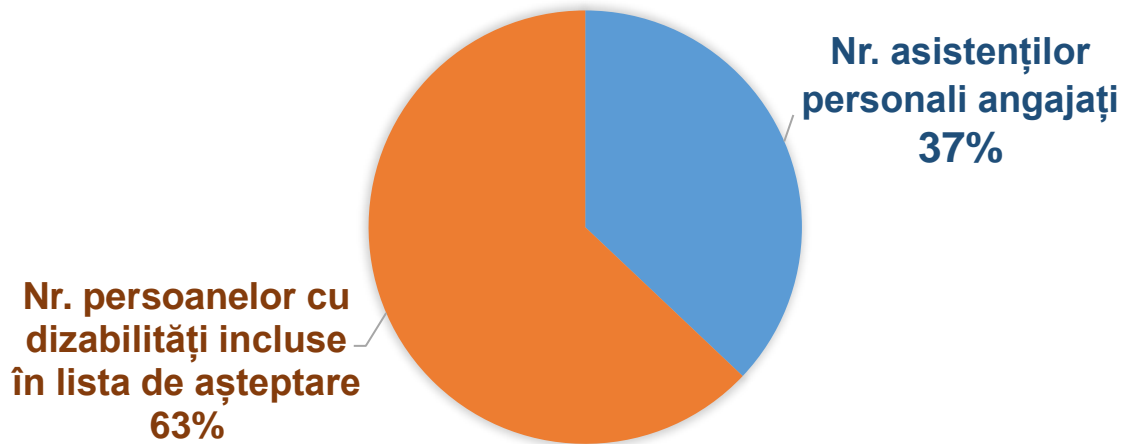
APL responsabil de organizarea Serviciului	Numărul asistenților personali angajați în anul 2017	Numărul pozițiilor de asistent personal create suplimentar (situația din 01.08.2018)	Numărul total al asistenților personali angajați (situația din 01.08.2018)	Numărul asistenților personali angajați pe timpul parțial de muncă	Numărul persoanelor cu dizabilități severe incluse în lista de așteptare
Anenii Noi	93	0	93	86	106
Basarabeasca	19	7	26	0	5
Briceni	43	0	43	18	44
Bălți	43	0	43	2	94

Cahul	75	17	92	0	158
Cantemir	17	0	17	0	96
Călărași	56	12	68	22	136
Căușeni	52	0	52	13	6
Cimișlia	44,5	0	44,5	2	285
Criuleni	70	10	80	0	145
Chișinău ⁸	475	185	660	0	268
Dondușeni	36	8,5	44,5	35	3
Drochia	74	0	74	19	66
Dubăsari	74	6	80	2	34
Edineț	95	6	101	26	110
Fălești	20	1	21	2	179
Florești	43	0	43	6	74
Glodeni	34	0	34	4	163
Hîncești	63	5	68	0	187
Ialoveni	67	5	72	3	162
Leova	63	5	68	10	60
Nisporeni	70	20	90	55	178
Ocnîța	29	0	29	16	119
Orhei	63	34,5	97,5	79	321
Rezina	25	3	28	0	79
Rîșcani	63,5	0	63,5	5	258
Sîngerei	30	3	33	4	124
Soroca	84	0	84	11	120
Strășeni	61	0	61	61	34
Șoldănești	17	4	21	0	60
Ștefan Vodă	52	0	52	2	87
Taraclia	48	0	48	33	88
Telenești	50	5	55	43	80
Ungheni	64	0	64	14	330
UTA Găgăuzia	64	50	114	0	311
TOTAL	≈2277	≈387	≈2664	≈673	≈4570

Reieșind din datele reflectate mai sus, conchidem că din numărul total de 7234 persoane cu dizabilități severe, eligibile pentru serviciul „Asistență Personală”, doar 2664 beneficiază de serviciul respectiv. Prin urmare, doar 37 % din cereri sunt acoperite la nivel național (a se vedea Diagrama 1).

⁸ datele furnizate de Direcția generală asistență socială și sănătate

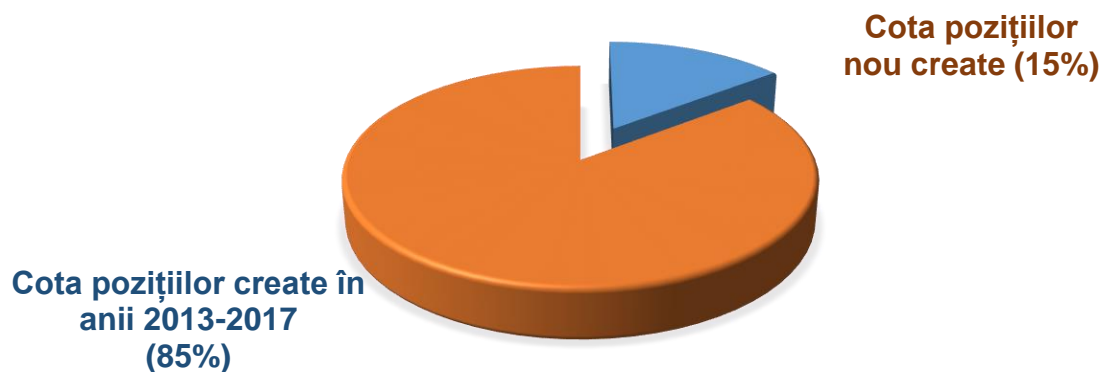
GRADUL DE ACOPERIRE A CERERII ÎN SERVICIUL ASISTENȚA PERSONALĂ

Diagrama 1. Gradul de acoperire a cererii în serviciul Asistența Personală (situația din 01.08.2018)

Conform datelor furnizate de APL-uri, în anul 2018 (la situația din 01.08.2018) au fost create 387 poziții noi de asistent personal (ceea ce constituie aproximativ 15% din numărul total de poziții). Astfel, comparativ cu anul 2017, numărul beneficiarilor serviciului „Asistența Personală” a crescut cu aproximativ 15% (a se vedea Diagrama 2).

RATA POZIȚIILOR DE ASISTENT PERSONAL CREATE SUPPLEMENTAR ÎN ANUL 2018 (situația din 01.08.2018)

Diagrama 2. Rata pozițiilor de asistent personal create suplimentar în anul 2018 (situația din 01.08.2018)

Din cele 35 APL-uri, responsabile pentru organizarea și finanțarea serviciului „Asistența Personală”, 26 au comunicat că aplică practica angajării asistenților personali pe timpul parțial de muncă, iar 9 au declarat că nu aplică asemenea practică. Astfel, aproximativ 74% din APL-uri recurg la practica angajării asistenților personali pe timpul parțial de muncă (a se vedea Diagrama 3).

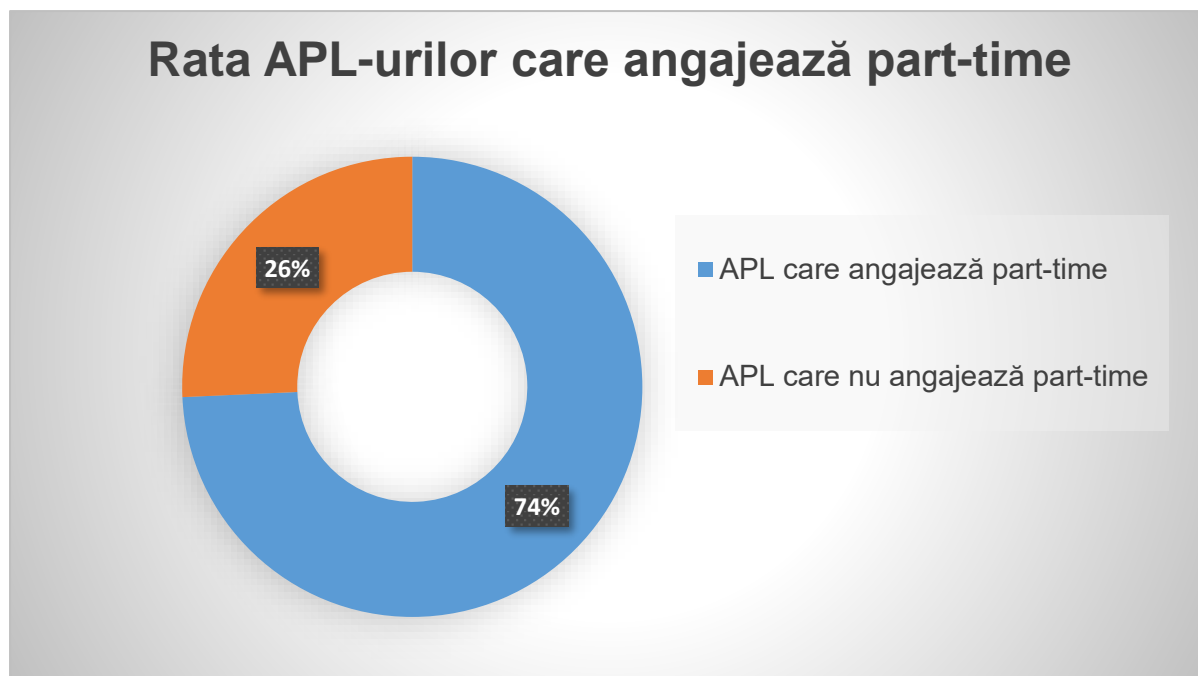

Diagrama 3. Rata APL-urilor care angajează part-time (situația din 01.08.2018).

Potrivit informației oferite de APL-uri, din cele 2664 poziții de asistent personal 1991 sunt angajați pe timpul deplin de muncă (ceea ce constituie aproximativ 75% din numărul total al asistenților personali) și 673 - pe timpul parțial de muncă (de 0,5 și 0,75 din unitate), ceea ce constituie aproximativ 25% din numărul total al asistenților personali (a se vedea Diagrama 4).

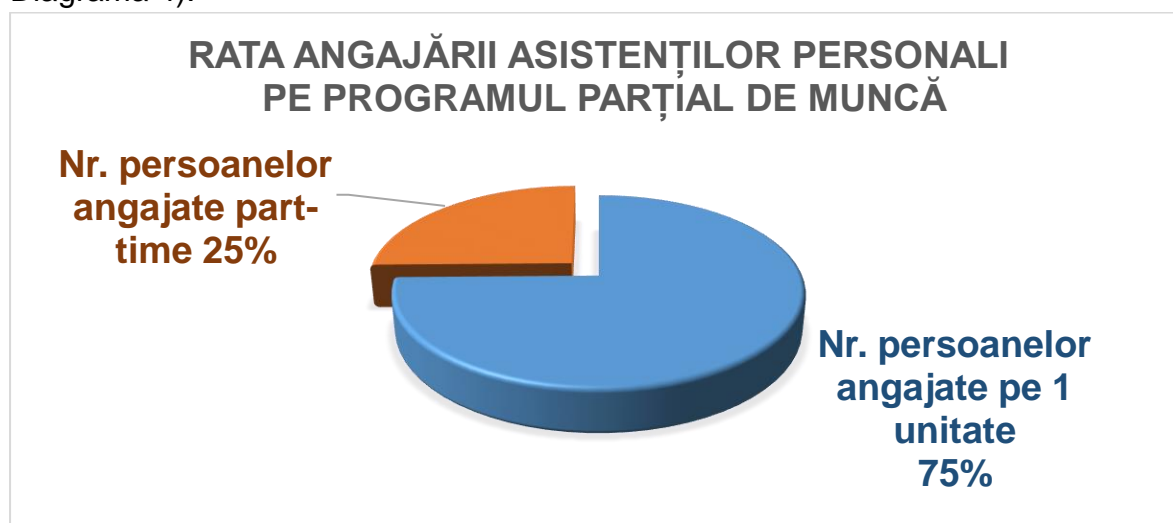
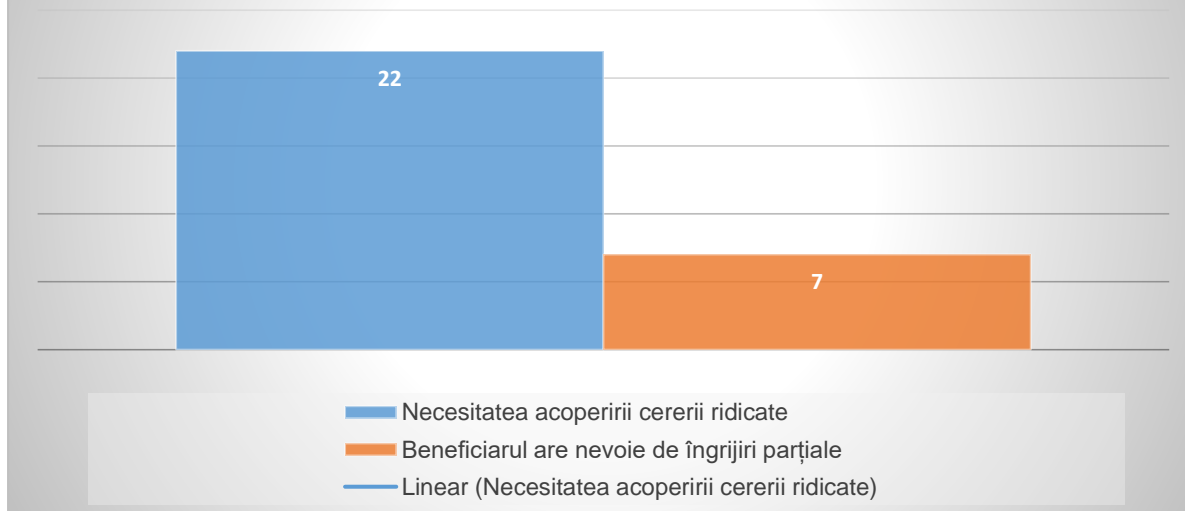

Diagrama 4. Rata angajării asistenților personali pe programul parțial de muncă (situația din 01.08.2018).

Cauzele angajării part-time a asistenților personali

Diagrama 5. Cauzele angajării part-time a asistenților personali

Conform Diagramei 5, din cele 29 APL-uri, care aplică practica angajării parțiale ale asistenților personali, 22 au invocat drept cauză necesitatea acoperirii cererii ridicate în Serviciu, iar 7 au invocat că au recurs la angajarea pe timpul parțial de muncă din cauza că unii beneficiari avea nevoie de îngrijiri parțiale.

Capitolul 4.

Barierile și lacunele existente privind asigurarea populației cu serviciul „Asistența Personală”

„Asistența Personală” este unul din serviciile sociale, prin intermediul cărora statul asigură realizarea dreptului fundamental la protecție socială a persoanelor cu dizabilități. Din recomandările organismelor internaționale în domeniul drepturilor omului reiese că serviciul social „Asistența Personală” este un drept fundamental al persoanelor cu dizabilități severe, asigurarea și dezvoltarea căruia ține de responsabilitatea statului.

Conform prevederilor art. 53 alin. (1) lit. b) al Legii nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, serviciul de asistență personală se asigură persoanelor cu dizabilități severe conform recomandărilor din programul individual de reabilitare și incluziune socială

Potrivit art. 45 alin. (4) din Legea nr. 60/30.03.2012 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, „Programul individual de reabilitare și incluziune socială, precum și activitățile și serviciile menționate la alin. (3) **sînt executorii** pentru persoanele cu dizabilități, pentru organele de stat corespunzătoare, de asemenea pentru întreprinderi, instituții, organizații și agenții economice indiferent de forma de proprietate.”

Conform art. 4 din Legea nr. 123 din 18.06.2010 cu privire la serviciile sociale, dreptul la servicii sociale este stabilit în mod individual, în baza evaluării necesităților persoanei/familiei de aceste servicii. Iar potrivit art. 3 lit. d) din aceeași lege, prestarea

serviciilor sociale se bazează pe principiul de oportunități egale, care prevede asigurarea dreptului la servicii sociale tuturor persoanelor/familiilor defavorizate în condiții de tratament egal și fără discriminare.”

Reieșind din prevederile sus menționate, concluzionăm că, odată ce este indicat (bifat) în programul individual de reabilitare și incluziune socială, serviciul „Asistență personală” urmează în mod obligatoriu a fi asigurat persoanei în cauză.

În pofida cadrului normativ favorabil privind asigurarea serviciului „Asistența Personală”, cu regret, constatăm că reglementările privind organizarea acestuia necesită a fi îmbunătățite. Din analiza legislației și practicilor de organizare și prestare a serviciului „Asistența personală”, putem identifica următoarele probleme existente în domeniu:

- accesibilitatea redusă a serviciului;
- alocarea ineficientă a resurselor pentru finanțarea serviciului;
- abordarea contradictorie a beneficiarilor serviciului „Asistența personală” și beneficiarilor alocației sociale pentru îngrijire și supraveghere;
- lipsa garanțiilor privind continuitatea serviciului;
- reglementări rigide privind regimul de muncă și de odihnă a asistenților personali.

4.1. Accesibilitatea serviciului „Asistența personală”

Datele furnizate de APL-uri arată că cererea în acest Serviciu este acoperită parțial, în proporție de doar 37%. Astfel, pentru 63% de solicitanți, acest serviciu rămâne a fi inaccesibil, chiar dacă conform Programului individual de reabilitare și incluziune socială ar trebui în mod obligatoriu să beneficieze de acest serviciu.

4.2. Finanțarea serviciului „Asistența personală”

În prezent, funcția de organizare și finanțare a serviciilor sociale este una descentralizată, fiind pe deplin atribuită APL-urilor. APL-urile în mod independent pot stabili caracterul prioritar al cheltuielilor bugetului unității administrativ-teritoriale⁹, inclusiv în domeniul serviciilor sociale, fără a ține cont de poziția sau eventualele recomandări ale autorităților publice centrale de specialitate.

Luând în considerație faptul, că serviciul „Asistența personală” se finanțează în principal din sursele bugetelor unităților administrativ-teritoriale, în limita surselor disponibile, persoanele eligibile pentru serviciul „Asistența Personală” nu beneficiază de acest serviciu în condițiile de egalitate cu ceilalți. Or, posibilitatea încadrării în serviciul „Asistența Personală” depinde exclusiv de bunăstarea economică a APL-ului responsabil de finanțarea serviciului, precum și de decizia acestuia de a aloca surse financiare pentru crearea noilor unități de asistent personal. Din această cauză, în diferite APL-uri se finanțează un număr diferit de unități de asistent personal, respectiv, serviciul dat nu este accesibil pentru toate persoanele eligibile pentru a beneficia de acest serviciu, atât în cadrul aceluiași APL, cât și la nivel național. Din informația acordată de unele APL-uri referitor la modul de prestare a serviciului „Asistența personală”, observăm că serviciul

---

⁹ art. 7 alin. (4) din Legea nr. 397/16.10.2003 privind finanțele publice locale

înregistrează o cerere ridicată în rândul persoanelor cu dizabilități severe, fapt pentru care putem să afirmăm că serviciul respectiv este suprasolicitat.

Din cauza resurselor financiare limitate în raport cu competențele transferate de pe umerii Guvernului către APL-uri, ultimii practic nu alocă sau alocă rar și insuficient resurse suplimentare pentru crearea noilor unități de asistent personal. Angajarea noilor asistenți personali are loc, de obicei, în urma disponibilizării pozițiilor de asistent personal în legătură cu decesul beneficiarului.

Reieșind din faptul că serviciul social „Asistența Personală” este unul din cele mai solicitate servicii la nivel local și reprezintă o necesitate stringentă pentru majoritatea persoanelor cu dizabilități severe, iar APL-urile nu au capacitatea de a acoperi cererea în serviciul respectiv, statul a întreprins unele măsuri de susținere a serviciului. Prin Legea nr. 288 din 15.12.2017 au fost operate modificări la legislația în vigoare, conform cărora serviciul «Asistența Personală» a fost inclus în pachetul minim de servicii sociale, ce urmează a fi cofinanțate din mijloacele fondului de susținere a populației. Astfel, în anul 2018 din contul Fondului pentru susținerea populației au fost aprobate 14 milioane lei pentru cofinanțarea serviciului „Asistența personală” (surse, care acoperă cheltuielile pentru salarizarea anuală a aproximativ 461 asistenți personali, cu salariul lunar net de 1925 lei.) Cu toate că prin intermediul acestor măsuri APL-urile au beneficiat de un suport considerabil în finanțarea serviciului, cu regret, conchidem, că aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a acoperi pe deplin cererea ridicată în acest serviciu.

În acest context, având în vedere faptul, că asigurarea persoanelor cu dizabilități cu serviciul „Asistența Personală” ține de responsabilitatea Guvernului RM, acesta ar trebui să întreprindă măsuri pentru a asigura accesul tuturor persoanelor cu dizabilități la serviciul «Asistența Personală», conform recomandărilor din programul individual de reabilitare și incluziune socială. În special, Guvernul trebuie să crească eforturile pentru cofinanțarea serviciului „Asistența Personală” din mijloacele bugetului de stat, astfel încât cererea populației în serviciul respectiv să fie pe deplin acoperită.

4.3. Serviciul „Asistența Personală” și alocația socială pentru îngrijire și supraveghere

Legislația în vigoare abordează serviciul „Asistența Personală” (finanțat din contul APL-II) și alocația socială de îngrijire și supraveghere (finanțată din contul Bugetului de stat) ca fiind două prestații sociale similare, având același scop, și anume – asigurarea persoanei cu dizabilități severe cu posibilitatea remunerării muncii persoanei care o însoțește și o îngrijește. Astfel, conform legislației în vigoare, beneficiarul alocației sociale de îngrijire și supraveghere nu are dreptul să fie încadrat în serviciul „Asistența Personală”, decât cu condiția renunțării de alocație respectivă.

Reglementările respective dezavantajează considerabil persoanele cu dizabilități singuratiche, beneficiare ale Serviciului, în raport cu persoanele cu dizabilități încadrate în Serviciu, a căror membri de familie au calitate de asistent personal. Or, pentru a beneficia de Serviciu, persoanele cu dizabilități vor trebui să renunțe la alocație, care constituie o parte semnificativă din venitul acestora. Astfel, dacă pentru persoanele cu dizabilități,

rudele cărora sunt angajați în calitate de asistent personal, renunțarea la alocație nu va duce la micșorarea venitului familiei, pentru persoanele cu dizabilități singuratice renunțarea la alocație duce la diminuarea semnificativă a venitului lunar.

În acest context, pentru persoanele cu dizabilități severe singuratice, beneficiare de alocație socială pentru îngrijire și supraveghere, ar trebui să fie examinată posibilitatea menținerii alocației sociale odată cu încadrarea în serviciul „Asistența Personală”.

În ceea ce privește sursele de finanțare a Serviciului și a alocației sociale pentru îngrijire și supraveghere, menționăm că serviciului „Asistența personală” se finanțează din bugetele APL-urilor de nivelul al doilea și parțial din Fondul pentru susținere social a populației, iar alocația socială pentru îngrijire și supraveghere se finanțează din sursele bugetului de stat, prin intermediul Casei Naționale de Asigurări Sociale. Odată ce beneficiarul renunță la alocație de îngrijire și supraveghere și este încadrat în serviciul „Asistența Personală”, bugetul de stat înregistrează o economie, care se alocă ulterior pentru acoperirea alor cheltuieli statale. Economii realizate în bugetul de stat prin renunțarea la alocație de îngrijire și supraveghere nu se direcționează către APL-ul, care a încadrat beneficiarul respectiv în serviciul „Asistența Personală”.

În acest context, pentru a crește gradul de acoperire a populației în serviciul «Asistența Personală» este necesar examina posibilitatea creării unui mecanism de direcționare a economiilor realizate în bugetul de stat prin renunțarea beneficiarului la alocație socială de îngrijire și supraveghere către APL-ul, care a încadrat beneficiarul respectiv în serviciul „Asistența Personală”.

Totodată, întrucât beneficiarii alocației sociale de îngrijire și supraveghere nu sunt încadrate în serviciul „Asistența Personală”, însă sunt potențial eligibile pentru serviciul „Asistența Personală”, numărul acestora ar trebui să fie luat în calcul pentru evaluarea necesităților reale a populației în serviciul „Asistența Personală”. Către 01.12.2018, numărul persoanelor beneficiare de alocație de îngrijire a constituit 14695 persoane. Raportând numărul asistenților personali la numărul total al persoanelor incluse în lista de așteptare și la numărul beneficiarilor de alocație socială, conchidem că doar 12,14% de persoane eligibile sunt încadrate în serviciul „Asistența Personală”, 20,83% sunt incluse în lista de așteptare și aproximativ 67,01% de persoane sunt potențial eligibile pentru încadrarea în serviciul «Asistența Personală”.

Cu toate că legislația în vigoare abordează serviciul „Asistența Personală” și alocația socială de îngrijire și supraveghere ca fiind două prestații sociale similare, totuși statutul îngrijitorilor în cadrul celor două prestații diferă considerabil. Asistenții personali sunt remunerați pentru munca sa, avînd posibilitatea acumulării stagiului de cotizare pentru stabilirea pensiei pentru limită de vîrstă. Deși prestează aceeași muncă (acordă îngrijire și supraveghere persoanei cu dizabilități severe), persoanele, care îngrijesc de beneficiarii alocației de îngrijire și supraveghere, neîncadrați în serviciul „Asistența Personală”, nu sunt remunerați pentru munca prestată, iar perioada de îngrijire a persoanei respective nu intră în stagiul de cotizare pentru stabilirea pensiei.

În acest context, pentru a asigura echitatea socială, este necesar de a recunoaște persoanelor, care îngrijesc/au îngrijit de persoane cu dizabilități severe neîncadrate în serviciul „Asistența Personală”, perioada de îngrijire ca fiind o perioadă asimilată stagiului de cotizare, care oferă dreptul la stabilirea pensiei pentru limită de vârstă.

4.4. Continuitatea serviciului „Asistența Personală”

Un efect inevitabil al descentralizării serviciilor sociale este lipsa garanțiilor de continuitate a acestora pentru beneficiari. Întrucât finanțarea serviciului „Asistența Personală” este de competența APL de nivelul II, schimbarea locului de trai de către beneficiarul serviciului în circumscripția altui APL-II duce la încetarea prestării acestuia în APL-ul respectiv.

Încetarea prestării serviciului „Asistența Personală” poate surveni indiferent de faptul, dacă beneficiarul și-a schimbat locul de trai sau nu. Un exemplu elocvent este Consiliul Municipal Chișinău, care a înființat două structuri separate prestatoare de serviciu „Asistența Personală”, acestea fiind: Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului - pentru minorii cu dizabilități severe, alta - Direcția generală asistență socială și sănătate – pentru adulții cu dizabilități severe. Deși aceste două structuri sânt finanțate de același APL și prestează același serviciu, un mecanism pentru asigurarea continuității prestării serviciului pentru copiii cu dizabilități severe, care ating ulterior vârsta majoratului, lipsește. Drept efect, copiii, încadrați anterior în serviciul „Asistența Personală” încetează să beneficieze de acest serviciu la atingerea majoratului, fiind incluși în lista de așteptare pentru a beneficia de acest serviciu din partea Direcției generale asistență socială și sănătate.

4.5. Regimul de muncă și de odihnă a asistenților personali.

Pentru a crește numărul persoanelor încadrate în serviciul „Asistența Personală” în lipsa alocărilor suplimentare, unele APL-uri recurg la modificarea contractelor individuale de muncă cu asistenții personali, stabilind un program parțial de muncă, avînd astfel posibilitatea încadrării altor persoane în serviciul „Asistența Personală” în condițiile timpului parțial de muncă. Din cele 35 APL chestionate, 26 au comunicat că aplică practica angajării asistenților personali cu timpul parțial de muncă pentru a încadra cât mai multe persoane în serviciul «Asistența Personală”.

Legislația în vigoare prevede, că asistentul personal poate fi angajat pentru maximum 40 de ore pe săptămână pentru un beneficiar, menționând că asupra angajaților în calitate de asistenți personali se aplică prevederile legislației muncii.

Întrucât serviciul „Asistența Personală” este organizat de structura teritorială de asistență socială, care activează conform regimului 5 zile în săptămână a câte 8 ore pe zi, asistenții personali nu sunt remunerați pentru munca prestată în celelalte două zile de repaus săptămânal. Această practică, deși este una neutră, afectează negativ persoanele cu dizabilități singuratic, încadrate în serviciul „Asistența Personală”, dat fiind faptul, că asistentul personal desemnat, nefiind rudă/persoana apropiată a acestuia, nu este motivat să presteze serviciul în afara orelor de muncă.

În acest context, Pentru a asigura continuitatea prestării serviciului „Asistența Personală” pe parcursul zilei/săptămânii, este necesar de reglementa posibilitatea prestării muncii suplimentare de către asistentul personal, cu posibilitatea prestării muncii zilnice de maxim 12 ore, în concordanță cu prevederile art. 105 alin. (3) din Codul Muncii.

Asistenților personali le este lezat și dreptul la odihnă. Conform legislației în vigoare asistenții personali urmează să beneficieze de concediul anual plătit timp de 28 zile, iar în perioada concediului asistentului personal, prestatorul de Serviciu este obligat să-i asigure beneficiarului un înlocuitor al asistentului personal sau un alt tip de serviciu corespunzător. Însă în realitate, în pofida unor asemenea prevederi, asistenții personali nu își pot realiza dreptul la concediu de odihnă anual, deoarece APL-urile nu asigură suplینirea funcției de asistent personal pe durata concediului anual de odihnă și la nivel local nu sunt dezvoltate servicii de tip *respiro*. Deși oficial asistenții personali sunt în concediu, *de facto*, în timpul concediului ei îngrijesc în continuare de beneficiar.

Capitolul 5. **Concluzii și recomandări**

Din analiza legislației și practicilor de organizare și prestare a serviciului „Asistența personală”, putem trasa următoarele concluzii:

- 1) „Asistența Personală” este unul din serviciile sociale, prin intermediul cărora statul asigură realizarea dreptului fundamental la protecție socială a persoanelor cu dizabilități. Din recomandările organismelor internaționale în domeniul drepturilor omului¹⁰ reiese că *serviciul social „Asistența Personală” este un drept fundamental al persoanelor cu dizabilități severe*, asigurarea și dezvoltarea căruia ține de responsabilitatea statului (guvernului). Conform prevederilor art. 53 alin. (1) lit. b) al Legii nr. 60 privind incluziunea socială a persoanelor cu dizabilități, serviciul de asistență personală se asigură persoanelor cu dizabilități severe conform recomandărilor din programul individual de reabilitare și incluziune socială, recomandări care sunt obligatorii și executorii pentru toate autoritățile publice.
- 2) În prezent finanțarea serviciului «Asistența Personală» este pusă pe umerii autorităților publice locale de nivelul II. APL-urile decid în mod autonom asupra sumelor, ce urmează a fi alocate pentru finanțarea serviciului „Asistența Personală”. Posibilitatea încadrării în serviciul „Asistența Personală” depinde exclusiv de bunăstarea economică a APL-ului responsabil de finanțarea serviciului, precum și de decizia acestuia de a aloca surse financiare pentru crearea noilor unități de asistent personal.
- 3) La momentul actual, sunt acoperite doar 37% de cereri de admitere în serviciul „Asistența Personală”, 63% din solicitanți fiind incluși în lista de așteptare. Comparativ cu anul 2017, numărul beneficiarilor serviciului „Asistența Personală” a crescut cu aproximativ 15%.

---

¹⁰ Committee on the Rights of Persons with Disabilities. Concluding Observations in relation to the initial report of the Republic of Moldova, Seventeenth Session (20 March-12 April 2017); Committee on the Rights of the Child, Concluding observations on the combined fourth and fifth periodic report of the Republic of Moldova, 29 September 2017.

- 4) Pentru a crește numărul persoanelor încadrate în serviciul „Asistența Personală” în lipsa alocărilor suplimentare, unele APL-uri recurg la modificarea contractelor individuale de muncă cu asistenții personali, stabilind un program parțial de muncă, avînd astfel posibilitatea încadrării altor persoane în serviciul „Asistența Personală” în condițiile timpului parțial de muncă. Din cele 35 APL chestionate, 26 au comunicat că aplică practica angajării asistenților personali cu timpul parțial de muncă pentru a încadra cât mai multe persoane în serviciul «Asistența Personală».
- 5) Un efect inevitabil al descentralizării serviciilor sociale este lipsa garanțiilor de continuitate a acestora pentru beneficiari. Întrucît finanțarea serviciului „Asistența Personală” este de competența APL de nivelul II, schimbarea locului de trai de către beneficiarul serviciului în circumscripția altui APL-II duce la încetarea prestării acestuia în APL-ul respectiv.
- 6) În municipiul Chișinău încetarea prestării serviciului „Asistența Personală” survine și din cauza organizării serviciului în mod separat pentru copii și adulți, cu stabilirea liniilor de buget diferite pentru finanțarea serviciului. Astfel, copilul cu dizabilități severe beneficiază de serviciul „Asistența Personală” (organizat de Direcția Municipală pentru Protecția Drepturilor Copilului) doar pînă la împlinirea majoratului, urmînd ulterior să depună o nouă cerere privind admiterea în serviciu, la Direcția generală asistență socială și sănătate.
- 7) Reieșind din faptul că serviciul social „Asistența Personală” este unul din cele mai solicitate servicii la nivel local și reprezintă o necesitate stringentă pentru majoritatea persoanelor cu dizabilități severe, iar APL-urile nu au capacitatea de a acoperi cererea în serviciul respectiv, statul a întreprins unele măsuri de susținere a serviciului. Prin Legea nr. 288 din 15.12.2017 au fost operate modificări la legislația în vigoare, conform cărora serviciul «Asistența Personală» a fost inclus în pachetul minim de servicii sociale, ce urmează a fi cofinanțate din mijloacele fondului de susținere a populației. Cu toate că prin intermediul acestor măsuri APL-urile vor beneficia de un suport din partea statului în finanțarea serviciului „Asistența Personală”, cu regret, conchidem, că aceste măsuri nu sunt suficiente pentru a acoperi cererea reală a populației în serviciul respectiv .
- 8) Legislația în vigoare abordează serviciul „Asistența Personală” (finanțat din contul APL-II) și alocația socială de îngrijire și supraveghere (finanțată din contul Bugetului de stat) ca fiind două prestații sociale similare, avînd același scop, și anume – asigurarea persoanei cu dizabilități severe cu posibilitatea remunerării muncii persoanei care o însoțește și o îngrijește. Astfel, legislația prevede, că beneficiarul alocației sociale de îngrijire și supraveghere are dreptul să fie încadrat în serviciul „Asistența Personală” cu condiția renunțării de alocație respectivă. Asemenea reglementări dezavantajează considerabil persoanele cu dizabilități singuratice, beneficiare ale Serviciului, în raport cu persoanele cu dizabilități încadrate în Serviciu, a căror membrii de familie au calitate de asistent personal. Or, pentru a beneficia de Serviciu, persoanele cu dizabilități vor trebui să renunțe la alocație, care constituie o parte semnificativă din venitul acestora. Astfel, dacă pentru persoanele cu dizabilități, rudele cărora sunt angajați în calitate de asistent personal, renunțarea la alocație nu va duce la micșorarea venitului familiei, pentru

persoanele cu dizabilități singuratiche renunțarea la alocație duce la diminuarea semnificativă a venitului lunar.

- 9) Odată ce beneficiarul renunță la alocație de îngrijire și supraveghere și este încadrat în serviciul „Asistența Personală”, bugetul de stat înregistrează o economie, care se alocă ulterior pentru acoperirea alor cheltuieli statale. Economiiile realizate în bugetul de stat prin renunțarea la alocație de îngrijire și supraveghere nu se direcționează către APL-ul, care a încadrat beneficiarul respectiv în serviciul „Asistența Personală”.
- 10) Întrucât beneficiarii alocației sociale de îngrijire și supraveghere nu sunt încadrate în serviciul „Asistența Personală”, însă sunt potențial eligibile pentru serviciul „Asistența Personală”, numărul acestora ar trebui să fie luat în calcul pentru evaluarea necesităților reale a populației în serviciul „Asistența Personală”. Către 01.12.2018, numărul persoanelor beneficiare de alocație de îngrijire a constituit 14695 persoane. Raportând numărul asistenților personali la numărul total al persoanelor incluse în lista de așteptare și la numărul beneficiarilor de alocație socială, conchidem că doar 12,14% de persoane eligibile sunt încadrate în serviciul „Asistența Personală”, 20,83% sunt incluse în lista de așteptare și aproximativ 67,01% de persoane sunt potențial eligibile pentru încadrarea în serviciul «Asistența Personală”.
- 11) Cu toate că legislația în vigoare abordează serviciul „Asistența Personală” și alocația socială de îngrijire și supraveghere ca fiind două prestații sociale similare, totuși statutul îngrijitorilor în cadrul celor două prestații diferă considerabil. Asistenții personali sunt remunerați pentru munca sa, avînd posibilitatea acumulării stagiului de cotizare pentru stabilirea pensiei pentru limită de vîrstă. Deși prestează aceeași muncă (acordă îngrijire și supraveghere persoanei cu dizabilități severe), persoanele, care îngrijesc de beneficiarii alocației de îngrijire și supraveghere, neîncadrați în serviciul „Asistența Personală”, nu sunt remunerați pentru munca prestată, iar perioada de îngrijire a persoanei respective nu intră în stagiul de cotizare pentru stabilirea pensiei.
- 12) Legislația în vigoare prevede, că asistentul personal poate fi angajat pentru maximum 40 de ore pe săptămână pentru un beneficiar, menționând că asupra angajaților în calitate de asistenți personali se aplică prevederile legislației muncii. Întrucât serviciul „Asistența Personală” fiind un serviciu de stat, activează conform regimului 5 zile în săptămână a câte 8 ore pe zi, asistenții personali nu sunt remunerați pentru munca prestată în celelalte două zile de repaus săptămînal. Această practică, deși este una neutră, afectează negativ persoanele cu dizabilități singuratiche, încadrate în serviciul „Asistența Personală”, dat fiind faptul, că asistentul personal desemnat, nefiind rudă/persoana apropiată a acestuia, nu este motivat să presteze serviciul în afara orelor de muncă.
- 13) Asistenților personali le este lezat dreptul la odihnă. Conform legislației în vigoare asistenții personali urmează să beneficieze de concediul anual plătit timp de 28 zile, iar în perioada concediului asistentului personal, prestatorul de Serviciu este obligat să-i asigure beneficiarului un înlocuitor al asistentului personal sau un alt tip de serviciu corespunzător. Însă în realitate, în pofida unor asemenea prevederi,

asistenții personali nu își pot realiza dreptul la concediu de odihnă anual, deoarece APL-urile nu asigură suplinirea funcției de asistent personal pe durata concediului anual de odihnă și la nivel local nu sunt dezvoltate servicii de tip *respiro*. Deși oficial asistenții personali sunt în concediu, *de facto*, în timpul concediului ei îngrijesc în continuare de beneficiar.

RECOMANDĂRI

- 1) Având în vedere faptul, că asigurarea persoanelor cu dizabilități cu serviciul „Asistența Personală” ține de responsabilitatea Guvernului RM, acesta ar trebui să întreprindă măsuri pentru a asigura accesul tuturor persoanelor cu dizabilități la serviciul «Asistența Personală», conform recomandărilor din programul individual de reabilitare și incluziune socială. În special, Guvernul trebuie să crească eforturile pentru cofinanțarea serviciului „Asistența Personală” din mijloacele bugetului de stat, astfel încât cererea populației în serviciul respectiv să fie pe deplin acoperită.
- 2) Pentru a crește gradul de acoperire a populației în serviciul «Asistența Personală» este necesar de a examina posibilitatea creării unui mecanism de direcționare a economiilor realizate în bugetul de stat prin renunțarea beneficiarului la alocație socială de îngrijire și supraveghere către APL-ul, care a încadrat beneficiarul respectiv în serviciul „Asistența Personală”.
- 3) Pentru persoanele cu dizabilități severe singuratice, beneficiare de alocație socială pentru îngrijire și supraveghere, se recomandă să fie examinată posibilitatea menținerii alocației sociale odată cu încadrarea în serviciul „Asistența Personală”.
- 4) Pentru a asigura continuitatea prestării serviciului „Asistența Personală” pe parcursul zilei/săptămânii, este necesar de reglementa posibilitatea prestării muncii suplimentare de către asistentul personal, cu posibilitatea prestării muncii zilnice de maxim 12 ore, în concordanță cu prevederile art. 105 alin. (3) din Codul Muncii.
- 5) Pentru a asigura echitatea socială, este necesar de a recunoaște persoanelor, care îngrijesc/au îngrijit de persoane cu dizabilități severe neîncadrate în serviciul „Asistența Personală”, perioada de îngrijire ca fiind o perioadă asimilată stagiului de cotizare, care oferă dreptul la stabilirea pensiei pentru limită de vârstă.